

100. Yılında Türkiye'deki Tarım Politikalarının Yapısal Değişimi

Ayşe CEYLAN¹ Zekeriya MIZIRAK²

¹ Doktora Öğrencisi YÖK 100/2000 Öncelikli Alan Kırsal Kalkınma, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, Türkiye, ayse.ceylann05@gmail.com, (Sorumlu Yazar/Corresponding Author)

² Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, Türkiye, zmizirak@erbakan.edu.tr

Makale Bilgileri	ÖZ
Makale Geçmişi Geliş: 30/10/2023 Kabul: 01/12/2023 Yayın: 17/12/2023	<p>İnsanların yerleşik hayata geçmesi ile birlikte tarım da önemli bir unsur haline gelmiştir. Tarım insanların ihtiyacı olan gıda maddelerini üretmesi sebebiyle büyük bir öneme sahiptir. Dolayısıyla dünyada tarım sektörünün geçmişten günümüze her zaman önemli yeri olmuştur. Türkiye ise yer aldığı coğrafi konum gereği tarıma elverişli bir ülkedir. Farklı iklim şartlarının bulunması ve buna dayalı olarak ürün çeşitliliğinin fazla olması, kadim tarım kültürü ve endemik tür zenginliği açısından Türkiye tarım sektöründe büyük bir potansiyele sahiptir. Türkiye’de mevcut tarım politikalarının değerlendirilebilmesi ve yeni politikalara yön verilebilmesi açısından geçmiş dönemlerde uygulanan tarım politikalarının incelenmesi önem arz etmektedir. Tarım politikalarının başarılı olması ülkenin gelişmesi ve kalkınması ile doğrudan ilgilidir. Bu bağlamda çalışmada Türkiye’nin yüzüncü yılında geçmişten günümüze tarım politikalarının incelenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada cumhuriyet öncesi ve cumhuriyetin ilanından günümüze tarım politikalarının değişimi incelenecektir. Türkiye’de geçmişte gerçekleştirilen tarım politikaları ve mevcut tarım politikalarının, muhtemel politikaların planlanması açısından incelenmesinin önemli olacağı düşünülmektedir.</p>
Anahtar Kelimeler: Tarım, Tarım Politikası, Türkiye JEL Kodları: O13, Q10, Q18,	

Structural Change of Agricultural Policies in Türkiye in its 100th Anniversary

Article Info	ABSTRACT
Article History Received: 30/10/2023 Accepted: 01/12/2023 Published: 17/12/2023	<p>As people sedentary life, agriculture became an important element. Agriculture is of great importance because it produces the food items that people need. For this reason, the agricultural sector has always had a substantial place in the world from past to present. Türkiye is a country suitable for agriculture due to its geographical location. Türkiye has a grand potential in the agricultural sector in terms of different climatic conditions and therefore high product diversity, ancient agricultural culture and endemic species richness. It is significant to analyze the agricultural policies implemented in the past in order to consideration the current agricultural policies in Türkiye and to direct new policies. The performance of agricultural policies is directly connected to the growth and development of the country. In this context, the aim of the study is to examine agricultural policies from past to present in Türkiye's centennial year. In the study, the changes in agricultural policies before the republic as well as from the declaration of the republic to the present will be examined. It is thought that it will be significant to examine the past agricultural policies and current agricultural policies in Türkiye in terms of planning possible policies.</p>
Keywords: Agriculture, Agricultural Policy, Türkiye Jel Codes: O13, Q10, Q18,	

Atıf/Citation: Ceylan, A. & Mızırak, Z. (2023). 100. Yılında Türkiye'deki Tarım Politikalarının Yapısal Değişimi, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 5(Özel Sayı), 131-147.

“This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)”

GİRİŞ

Tarım sektörü, gıda maddelerini üretmesi, bu maddeleri işleyerek çeşitlendirmesi ve insanların gıdaya olan ihtiyaçlarını karşılamasından dolayı bireylerin sağlığı açısından oldukça önemli bir sektördür (Doğan vd., 2015: 30). Ayrıca toplumların gıdaya olan taleplerinin yerine getirilmesi, tarıma dayalı sanayiler aracılığıyla milli gelir, istihdam ve ihracata olumlu etkisinden dolayı bütün ülkeler açısından stratejik bir sektör niteliği taşımaktadır. Dahası bu sektör, biyolojik çeşitlilik ve çevresel dengeye olan katkılarıyla ekolojik anlamda da hayati bir öneme sahiptir (Bayraç ve Yenilmez, 2005: 91).

Tarihsel süreçte tarım, birçok medeniyete ve ticaret yoluyla birçok kültüre ev sahipliği yapan Anadolu topraklarında geçmişten günümüze devam eden en eski ticari faaliyetlerin arasında yer almaktadır. Tarım, en eski ticari faaliyet olması nedeniyle toprak ve mülkiyet yapısı zaman içerisinde değişikliklere uğramıştır. Ancak her dönemde topraklardan en yüksek verimi sağlamak birincil amaç olmuştur. Bu noktada, ülkelerin tarım politikaları zaman içerisinde farklılık göstermiştir (Mavi, 2020:49). Tarım sektörü, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine bakılmaksızın bütün ülkeler için ekonomik ve siyasi açıdan oldukça önemli bir sektördür. Bu bağlamda, tüm ülkeler tarım sektörünün gelişmesi amacıyla ekonomik ve sosyal politikalar üretmekte ve uygulamaktadır (Öztürk, 2007:107).

Bütün ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de tarım sektörü ulusal ve/veya uluslararası düzeyde stratejik bir öneme sahiptir. Tarım sektörünün milli gelirde, istihdamda ve dış ticaretteki önemine bakıldığında Türkiye'de ekonomik açıdan tarım sektörünün önemini koruduğu ifade edilmektedir. Türkiye'de tarım sektörünün önemini koruması, ekonomik ve sosyal açıdan tarımsal politikaların gerekliliğini göstermektedir. Türkiye'de geçmişten günümüze farklı tarım politikaları uygulamaları gerçekleştirilmiştir (Tan vd., 2015: 266). Uygulanan tarım politikalarının ortaya konması, mevcut ve gerçekleştirilecek tarım politikalarına yön vermesi açısından son derece önemlidir. Bu bağlamda, çalışmanın ilk bölümünde cumhuriyet öncesi tarım politikaları incelenecektir. Sonraki bölümde ise cumhuriyetin ilanından sonraki politikalarla değinilecektir. Cumhuriyetin ilanından sonraki tarım politikalarının incelenmesi, planlı dönem öncesi ve planlı dönem olmak üzere iki farklı döneme ayrılmıştır. Planlı dönemde gerçekleştirilen tarım politikaları, kalkınma planları üzerinden incelenmiştir. Dolayısıyla çalışmada, geçmişten günümüze tarım politikalarının değişimi ortaya konacaktır.

1. TÜRKİYE'DE TARIM POLİTİKALARI

1.1. Osmanlı Devleti Döneminde Tarım

Osmanlı Devleti'nde fethedilen araziler mülk olarak dağıtılabildi. Söz konusu topraklardan öşür vergisi alındığı için bu topraklar "Öşür Topraklar" olarak adlandırılırdı. Mağlup olan ülkere ait topraklar kendilerine bırakılır ve bu topraklardan haraç alınırdı. Bu topraklar ise "Haraç Topraklar" olarak tanımlanırdı. Ancak toprakların büyük bir bölümü ve mülkiyeti devlet elinde olan, kullanım hakkı ise komutanlara tahsis edilen araziler "Miri Topraklar" olarak isimlendirilirdi. Gelir gruplarına göre sınıflandırılan söz konusu topraklara Dirlik denirdi. Dirlik ise, Has, Zeamet ve Timar olarak üç farklı gruba ayrılırdı (Aksoy, 1984: 106-112).

Osmanlı Devleti'nin ekonomisi toprak ve tarımsal üretime dayanmaktaydı. Özellikle toplumun talepleri, ordunun ihtiyaçları ve devletin gelirleri tarımsal üretime bağlıydı. Dolayısıyla devlet en büyük gelir kaynağı tarım olduğu için tarımdan farklı isimler ile vergi almıştır. Çiftçilerden hububatan toplanan Öşür ve Salariye vergisi alınmış, ordunun ihtiyacı için ise Nüzül ve Sürsat vergileri alınmıştır (Yavuz, 2000: 10).

Osmanlı Devleti'nde tarım politikasıyla ilgili bilinmesi gereken diğer bir konu da tüketicilerin ve ordunun gıdaya olan ihtiyacını düşük fiyatlardan karşılamak amacıyla doğrudan piyasalara müdahalenin gerçekleştirilmesiydi. Ayrıca tüketiciyi korumak amacıyla çoğunlukla tahıl, pamuk, deri ve yün gibi ham maddelerinin ihracatının yasaklanması diğer önemli bir politikadır (Demirdöğen ve Olhan, 2017: 3). Osmanlı Devleti'nde farklı bir uygulama ise 19. yüzyılın başlarına gelindiğinde, Mısır'da Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın tarım sektörüne uyguladığı müdahaleler olmuştur. Bu müdahalelerle bazı kurum ve kuruluşların arazilerine el konmuştur. Bu arazilerin tarıma uygun olanları ise çiftçilere dağıtılmıştır. Dolayısıyla bu müdahalelerle birlikte bir toprak reformu gerçekleşmiştir. Batı'da tekstil sektörünün gelişmesi ile birlikte pamuk üretimine önem verilmiştir. Çiftçilerin ne

üreteceği konusunda serbestlik olmasına karşın, korunması gereken ürünlere yüksek fiyat verilmiştir (Yavuz, 2005: 45).

Osmanlı Devleti'nin gerçekleştirdiği tarım politikaları incelendiğinde, tarımsal üretim yapan üreticileri korumaktan ziyade, tüketicilerin besin ihtiyacını daha düşük fiyatlardan alabilmelerine yönelik olduğu söylenebilir. Bu amaç için piyasaya müdahaleler, tavan fiyatı veya narh fiyatı gibi uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Bu politikalar doğrultusunda ordunun ihtiyaçlarının karşılanması, devletin ihtiyacı olan gelirin sağlanması ve büyük şehirlerde gıdaya olan ihtiyaçların karşılanması hedeflenmiştir (Yavuz, 2000: 11).

1.2. Cumhuriyet Dönemi

"Türkiyenin gerçek sahibi ve efendisi, gerçek üretici olan köylüdür."

Mustafa Kemal Atatürk

Cumhuriyetin kuruluş yılında, bütün alanlarda olduğu gibi tarımsal üretimde de ilkel bir üretim yöntemi Osmanlı Devleti'nden devralınmıştır. Söz konusu dönemde tarım sektörü ile ilgili veriler tarım sektörünün durumunu göstermektedir. Bu verilere göre, bahsi geçen dönemde yaklaşık 13 milyon olan nüfusun sadece %10'u okuma yazma bilmekteydi. Nüfusun %90'ı ise kırsal bölgelerde hayatını sürdürmekte ve gelirini tarımdan sağlamaktaydı. Tarım ise geleneksel yöntemlerle, ilkel biçimde yapılmaktaydı. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı ile birlikte tarım sektörünün gelişmesi ivme kazanmıştır. Mustafa Kemal Atatürk, cumhuriyetin ilanından önce tarımla ilgili çalışmalarına başlamıştır (Dernek, 2006: 12).

Türkiye Cumhuriyeti'nde gerçekleştirilen tarımsal politikaların incelenmesi için dönemler ikiye ayrılmıştır. 1963 yılında başlayan planlı dönemden öncesi ve söz konusu yıldan itibaren başlayan planlı dönemin ayrı ayrı incelenmesi, bu iki farklı dönemin daha anlaşılır olması için önemlidir.

1.2.1. Planlı Dönem Öncesi

Cumhuriyetin ilk yıllarında yöneticilerin öncelikli problemleri arasında işlemez duruma gelmiş olan tarımsal yapı yer almıştır. Osmanlı döneminde tarımsal üretim gıda ihtiyacının karşılanması üzerine kuruluyken, cumhuriyet döneminde bu durumun yanı sıra tarım ekonomik bir sektör olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda, tarım sektörünün gelişimi için büyük çabalar sarf edilmiştir (Ökten ve Çeken, 2008: 15). 1 Mart 1922 tarihinde Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) açılışında, cumhuriyetin ilanından önce tarımın Türkiye için önemi üzerinde durmuş ve tarım ile ilgili beyanname yayınlamıştır. Atatürk, Aşar vergisinin dağılımı, tarım ve ticaretin düzenlenmesi, Ziraat Bankası'nın sermayesinin artırılması ile birlikte çiftçilere daha çok kredi verilmesini istemiştir. Ayrıca tarım makinelerinin ithali ve hayvan ıslahı önlemlerinin alınmasını gerekli görmüştür (Gürçam ve Aydın, 2019: 57). Ayrıca İskân Kanunu çıkarılmış ve bu kanun ile birlikte toprak sahibi olmayan köylülerin toprak sahibi olması hedeflenmiştir. Dahası kırsal alanlardaki bireylerin eğitiminin sağlanması için Köy Enstitüleri kurulmuştur. Bu gelişmelerin akabinde, 1924 yılında 442 Sayılı Köy Kanunu çıkarılmış ve Köy Kanunu'nun çıkarılmasının ardından Birinci İktisat Kongresi ve Birinci Köy Kongresi yapılmıştır (Yenigül, 2017: 21).

Birinci İzmir İktisat Kongresi'nde tarım ile ilgili alınan kararlar şunlardır (Koç, 2000: 154):

1. Aşar vergisinin kaldırılması
2. Tütün ekimi ve ticaretinin serbest bırakılması
3. Rejinin¹ kaldırılması

¹ Osmanlı Devleti savaşları finanse etmekte zorlandığı zamanlarda dış borçlanma zorunlu hale gelmiştir. Öncelikle Kırım Savaşı'nı finanse etmek için gerçekleştirilen borçlanma daha sonraki zamanlarda bütçe açığını kapatmak, demiryolları inşası, eski borçların kapatılması gibi farklı amaçlar için 1914 yılına kadar devam etmiştir. Osmanlı Devleti ilerleyen yıllarda borçlarını ödeyemeyince, borç verenlerden emir almak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla vergi gelirlerinin borçlu ülkelere dağıtılması için Düyünu-u Umumiye kurulmuştur ve dış baskının artması sonucu Reji İdaresi kurulmuştur. Reji İdaresi tütün üzerine her türlü faaliyetleri meydana getirme yetkisine sahip yabancı sermayeli tekel gücüne sahip bir şirketti. Bkz. Aydın, M., Kaya, P. H., & Karaçor, Z. (2019). Osmanlı İmparatorluğu'nda Özelleştirme Faaliyetlerine Örnek Olarak Reji Tütün İdaresi. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(3), 18-28.

4. Tarım kredilerinin düzenlenmesi
5. Yol vergisinin şose yapımında kullanılması
6. Orman köylerine olan ilginin artırılması
7. Hayvan hastalıklarıyla mücadele edilmesi
8. Balık yetiştiriciliğinin göllerde yapılması
9. Tamirat atölyelerinin inşa edilmesi
10. Tarımsal alet ve makinalarda standartlaşmanın gerçekleştirilmesi
11. Pratik tarım ile ilgili derslerin okul müfredatlarında yer alması
12. Yüksek öğrenim talebelerinin geçici bir süre için köylere gönderilmesi.

Bu kararlar bağlamında tarım sektörü seri bir şekilde gelişmeye başlamıştır. 1925 senesinde Aşar vergisi kaldırılmıştır ve toprakla ilgili olarak özel mülkiyet hakkı tanınmaya başlanmış, vakıf arazileri ise devlet hazinesine ve/veya birtakım zengin toplulukların bünyesine geçmiştir. Ayrıca bazı topraksız çiftçilere ve/veya göçmenlere 1923-1938 döneminde 3,7 milyon dekar arazi tahsis edilmiştir. Devletin dağıttığı toprakların dışında meraların tarıma açıldığı ve mera arazilerinde 3,9 milyon dekarın azaldığı ifade edilmektedir. Söz konusu politikalar çerçevesinde, tarım sektöründe ivedi bir gelişme gerçekleşmiştir. Tarım sektöründe 1929 yılında %27 büyüme meydana gelmiştir (Dernek, 2006: 3).

1929 yılında bütün dünyayı etkileyen ekonomik buhran, Türkiye ekonomisinin yapısında da bozulmalara neden olmuştur. Türkiye ekonomisinde ithalat ve ihracat dengesi bozulmuştur. Bu durumun sonucunda tarım ürünlerinde satın alma gücü düşmüştür (Akalin, 2021: 32). Ayrıca Türkiye'de 1929 yılında buğday fiyatı 12,8 kuruşken, 1933 yılında bu fiyat 4,3 kuruşa düşmüştür. Devlet olumsuz etkilenen çiftçileri desteklemek hedefiyle, 1932 senesinde 2056 sayılı Buğday Koruma Kanunu'nu çıkarmıştır. Bu kanunun akabinde 13204 sayılı kararnameyle Ziraat Bankası'na, belli başlı yerlerde buğdayı 5,5 kuruştan satın alma yetkisi tanımıştır. İlerleyen dönemlerde, buğdayın yanı sıra diğer hububatlarla da aynı politika uygulanmış ve bu hak 1938'de Toprak Mahsulleri Ofisine devredilmiştir (Yavuz, 2005: 46).

Türkiye ekonomisinde, tarımsal politikaların değişiklik gösterdiği dönemlerden biri de İkinci Dünya Savaşı'nın olduğu dönemdir. İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'de tarım politikalarında müdahaleler artmıştır. Dolayısıyla söz konusu dönemde katı bir devletçilik anlayışı benimsenmiştir. Savaşa katılmayan Türkiye, savaşın bütün zoruluklarından etkilenmiştir. Seferberlik ile birlikte çalışma çağındaki birçok insan silah altına alınmıştır. Dolayısıyla üretim ve tüketim olumsuz bir şekilde etkilenmiştir. Savaş sebebi ile Türkiye'nin diğer ülkelerle olan ilişkileri de azalmaya başlamış ve bu sebeple ihracat ve ithalatta da azalmalar meydana gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı döneminde diğer ülkelerle gerçekleştirilen ilişkiler ticari olmaktan ziyade siyasi olarak şekillenmiştir. Dahası Türkiye'de tarımsal ürünler bu dönemde ihraç edilmek yerine tüketim amaçlı kullanılmıştır. Bu şartlar Türkiye'nin yeni tarım politikaları arayışına girmesine neden olmuştur (Şener, 2004: 74). Tarım politikaları kapsamında fiyatları yükselen tarım ürünleri sebebiyle 1943 senesinde Toprak Mahsulleri Vergisi çıkartılmıştır. Söz konusu vergi Osmanlı Devleti'ndeki Aşar Vergisi'nin ağır şartlarını tekrardan getirmiştir. Ayrıca Toprak Mahsulleri Vergisi'nin, Arazi Vergisi oranını arttırdığı belirtilmektedir. Fakat söz konusu vergiler çiftçiyi Aşar Vergisi'nin ağır şartları kadar etkilememiştir. Ayrıca bu vergi, savaş döneminde savunma harcamalarının artması ve bu yükün azaltılması amacıyla da çıkartılmıştır (Gürçam ve Aydın, 2019: 60). Bu vergi uygulamaları topraksız olan köylüyü ve küçük çiftçilerin sıkıntıya girmelerine neden olmuştur. Bu durum savaş sebebiyle gerçekleştirilemeyen toprak reformunu zorunlu hale getirmiştir. Devlet çiftçiyi desteklemek adına 1945 yılında Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu çıkarmıştır (Aydın, 2018: 365). Kanunun uygulanmasının ilk aşamasında sadece devletin arazilerinin bir kısmı 432 bin aileye dağıtılmıştır. Kanun daha fazla uygulanamamış ancak siyaseti etkilemiştir. Bir grup milletvekili toprak reformuna karşı çıkmış ve 1946 senesinde Cumhuriyet Halk Partisi'nden ayrılmıştır. Partiden ayrılanlar ise Demokrat Partisini kurmuşlardır. Söz konusu durum ise Türkiye Cumhuriyeti'nde çok partili hayata geçişin başlangıcını oluşturmaktadır (Dernek, 2006: 6).

1950 senesinde Demokrat Parti'nin iktidar olmasıyla birlikte 1933 senesinden itibaren gerçekleştirilen ve savaş döneminde fazlasıyla ağırlaşan devletçilik anlayışı yerine liberal politikalar yerini almaya başlamıştır. Bu dönemde serbest girişim, dış sermayeyi artırmayı hedefleyen politikalar ile birlikte önce tarım sektörüne önem verilmiştir (Bakırcı, 2007: 93). Demokrat Parti döneminde, alınan dış yardımlar yoluyla tarım sektörü finanse edilmiştir. Dış yardımlardan faydalanmanın şartının sanayi politikalarından vazgeçilmesi olması, sadece tarım sektörünün önem kazanmasına yol açmıştır. Bu bağlamda, tarımın gelişmesi için, tarım sektöründeki problemler belirlenmiş ve dış fonlar yardımıyla tarımsal politikalar uygulanmıştır. 1948 senesinden itibaren Marshall Yardım programı kapsamında alınan yardımlar ile tarımsal malzemeler alınmış ve yardımlar amaca uygun bir şekilde kullanılmıştır. Yardımların yanı sıra tarım sektörünün gelişmesinde devletin kredi ve destekleme politikaları da etkili olmuştur. Bu politikalar tarım sektörünün gelişmesini sağlamış ve tarım sektörü ivme kazanmıştır. Bu ivme ile birlikte, üretimde artışlar ve gelirler ulusal pazarın büyümesine katkıda bulunmuştur. Dahası bu gelişmelerle birlikte iç pazara dönük sanayinin gelişimi de gerçekleşmiştir (Oktar ve Varlı, 2010: 17).

Tablo 1. Planlı Dönem Öncesi Milli Gelir İçinde Tarım, Sanayi ve Hizmetler Sektörü (1927-1962)

	1927	1938	1948	1950	1958	1961
Tarım	67	48	53	52	44	42
Sanayi	10	16	14	16	22	23
Hizmetler	23	36	33	32	34	35
Milli Gelir	100	100	100	100	100	100

Kaynak: DPT, 1963-1967.

Tablo 1'de planlı dönem öncesi tarım, sanayi ve hizmetler sektörünün GSMH içindeki payları yer almaktadır. 1927 yılından 1961 yılına kadar geçen süreçte tarım sektörünün GSMH içerisindeki payının azaldığı Tablo 1'de görülmektedir. Sanayi sektörü ve hizmetler sektörünün ise payının 1927 yılından 1961 yılına kadar GSMH içerisindeki payları artış göstermiştir.

Tablo 2. Planlı Dönem Öncesi Milli Gelir, Kişi Başına Gelir ve Tarımsal Üretim (1938=100)

	1927	1938	1948	1950	1958	1961
Milli Gelir	53	100	77	121	213	226
Kişi Başına Düşen Gelir	65	100	69	101	129	125
Tarımsal Üretim	57	100	74	116	199	205

Kaynak: DPT, 1963-1967.

Tablo 2'de planlı dönem öncesi milli gelir, kişi başına düşen gelir ve tarımsal üretim verileri yer almaktadır. Tablo 2'de 1927 yılından 1961 yılına kadar milli gelir, kişi başına düşen gelir ve tarımsal üretimin arttığı görülmektedir.

1.2.2. Planlı Dönem

Türkiye'de Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı 1934 senesinde faaliyete konmuş olsa da tüm sektörlerin dahil edildiği ve daha kapsayıcı olan kalkınma planı İkinci Dünya Savaşı'nın son bulmasıyla uygulamaya konulmuştur. 1934 yılında yürürlüğe konulan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı uygulamaya konduktan iki yıl sonra, İkinci Kalkınma Planı çalışmaları başlamıştır. 1937 yılında uygulamaya konulan İkinci Kalkınma Planı'ndan hemen sonra İkinci Dünya Savaşı başlamış ve bu sebeple istenilen uygulama nitelikli olamamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın sonucunda ise diğer ülkelerde yaşanan problemler Türkiye ekonomisinde de yaşanmıştır. Söz konusu problemler; enflasyon, daralma, fiyatlar ve kâr hadleri gibi konularda artışların yaşanmasıdır. Planlı kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi amacıyla 1960'da Başbakanlığa tâbi olan "Devlet Planlama Teşkilatı" kurulmuş olup, söz konusu kuruluş 1961 Anayasası'nda da yer almıştır (Akalin, 2021: 32).

Planlı dönemin en belirleyici özelliklerinden biri de iktisadi politikaların bir planlama temelinde meydana getirilmesidir. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın (1963-1967), resmî gazetede yayınlanmasıyla birlikte planlı döneme resmen geçiş başlamıştır. Planlı döneme geçişten itibaren, kırsal bölgelere altyapı ve kamu hizmetlerinin sunumunun yanı sıra kırsal kalkınmanın ivme kazanması hedefiyle birden çok politika uygulanmaya başlanmıştır (Agah, 1999: 256).

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, az gelişmiş ülke olan Türkiye'nin gelişmiş hayat standardına ulaşmasının, uzun vadede ve sistemli bir görüşle yürütülecek kalkınma gayretleri ile mümkün olacağı belirtilmiştir. Bu çabaların gerçekleştirilmesi için kaynak ve varlıklara uzun bir zaman perspektifinden bakmanın önemi üzerinde durulmuştur (DPT, 1963: 33). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, fiyatlara doğrudan müdahale etmemek için üretim girdilerini desteklemek amaçlanmıştır. Söz konusu planda, tarımsal desteklemenin gerçekleştirilmesi için tarım satış kooperatiflerinin geliştirilmesi ve destekleme kapsamında yalnızca kooperatif üyelerinin yer alacağı belirtilmiştir. Söz konusu desteklemelerin sadece aciliyet gerektiren durumlarda bütçeden sübvansede edileceği ifade edilmiştir. İhraç ürünlerinde dünyadaki fiyatların esas alınacağı ve bu fiyatlara göre alım yapılacağı belirtilmiştir. Bu dönemde ekonomiyi olumsuz yönde etkileyecek fiyat düzenlemelerinden kaçınılması ve aşırı stoklama yapılmaması gerektiği üzerinde durulmuştur. Ayrıca besiciliğin teşvik edilmesi programları gerçekleştirilmiştir (Yavuz, 2000: 12).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972 yıllarını kapsamaktadır. Bu kalkınma planında, küçük toplum birimlerinde girişimcilik gücünün geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda, toplumun kalkınmasında çalışmaların devamı için politikalar yapılacağı ileri sürülmüştür. Bahsi geçen dönemde çalışmalar İçişleri Bakanlığı'nın sorumluluğuna devredilmiştir (Yenigül, 2017: 21). İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yapısal değişimlerin meydana getirilmesi genel amaçlar içerisinde yer almaktadır. Bu planda ekonomik faaliyetlerin tamamen modernleşmesi amacıyla; geleneksel tarım yöntemlerinin yerine ileri teknoloji ve yeniliklerin kullanılması gibi tarım sektörünü geliştirecek yatırımlara yer verilmiş olup, bir taraftan da GSMH içinde sanayi sektörünün payının ivedilikle yükseltilmesi, istihdam olanaklarının artırılması, tarım sektöründe var olan fazla işgücünün tarım dışına aktarılması ve özellikle sanayi faaliyetlerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçların gerçekleştirilmesi için ekonomide sanayi hızının artırılması ve kalkınma uğraşları içinde buna bağlı olarak gelişen şehirleşmeye destek verilmesi zaruri olarak görülmüştür (DPT, 1967: 3).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, bölgelerarası adaletsizliğin giderilmesi amacıyla hizmetlerden yeterince faydalanamayan bölgelere hizmet yatırımlarının yapılması hedeflenmiş ve geniş kitlelere erişmek, geri kalmış alanların büyümesine önderlik etmek amaçlanmıştır. Dahası kamu yatırımlarını az gelişmiş bölgelere aktarmak, bu kalkınma planı içerisinde yer almaktadır. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda kentleşmeye önem verilerek, artan nüfus sayesinde ekonomik büyümenin ivme kazanacağı öngörülmüştür (Akalin, 2021:34).

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1978 yıllarını kapsamaktadır. Bu planda 1950 senesinden, kalkınma planının hazırlandığı 1973 yılına kadar geçen süreçte köylü nüfusu arttığı belirtilmektedir. Bu sebeple köy ve köyde yaşayan bireylerin sorunları ulusal kalkınma çalışmaları içerisinde büyük bir öneme sahip olmuştur. Dolayısıyla bahsi geçen sorunlar, söz konusu planların kapsamını ve önemini belirten bir faktör haline gelmiştir (Yeşilbaş, 2011: 159). Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ülkede halen yaklaşık 35.000'i Köy Kanunu uygulanan ve köy olarak tanımlanan yerleşmeler olmak üzere toplamda 74.000 kırsal yerleşmenin var olduğu belirtilmektedir. İdari olarak köy sayılan kırsal yerleşmelerin yanı sıra, idari yönden adı geçen merkez yerleşmelere bağlı olan, çiftlik, mahalle, kom, oba, mezra, divan, istasyon ve iskele gibi az haneye sahip olan yerleşme yerlerinden 39.000 kadar dağınık şekilde yerleşmenin varlığı belirtilerek, bu soruna dikkat çekilmiştir (DPT, 1972: 95). Bu bağlamda, köy kümelerinde merkezi bir yerleşim birimini hizmet istasyonu olarak geliştirerek, kırsal bölgelerde yaşayanları geliştirmek amacıyla merkez köy yaklaşımı benimsenmeye başlanmıştır. Dağınık olan kırsal yerleşim yerlerinin kalkınmada önemli bir sorun olması, yerleşim birimlerinin fazlalığı, merkezden kırsala götürülen yol, içme suyu, elektrik gibi hizmetlerden yeterince yararlanılamamasına sebep olmuştur. Özellikle belediye, il özel idaresi ve/veya köy idarelerinin kaynaklarının yeterli düzeyde olmaması sebebiyle, kanunlarda saptanan görevlerin gerektiği gibi gerçekleştirilememesi ve kırsal alanların dağınıklığı merkez köyler yaklaşımı politikasının uygulanmasını gerektirmiştir (Yenigül, 2017: 21).

Kırsal kalkınmanın uzun dönemli bir perspektifi içinde, köylünün yaşama sevincinin yükselmesi Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda hedeflenmiştir ve söz konusu hedefi yerine getirmek için yeni strateji ve/veya planda, ekonominin bütün olarak sanayileşme sürecinde hızlı gelişmeler için gerekli olan düzenlemenin gerçekleştirileceği belirtilmiştir. Ayrıca planlanan politikaların, tarım ve tarım

reformu, tarımda üretimin artırılması ve/veya geliştirilmesi, kooperatifleşme, pazarlama ve kredi konularında yoğunlaşılacağı, bunları tamamlamak içinse, sosyal hizmetlerin ve altyapı çalışmalarının bir bütün halinde kırsal alanlara götürülmesinin gerekliliği üzerinde durulmuştur (DPT, 1972: 861).

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda tarımsal destekleme ve fiyat politikası konuları ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Tarım sektörünün kendisine has özellikleri sebebiyle aşırı fiyat ve gelir dalgalanmalarına maruz kalacağı ifade edilmiştir. Tarımsal ürünlerdeki fiyat artışları enflasyonist baskıya neden olduğu için dışarıyla olan rekabeti olumsuz etkilemekte ve bu sebeplerden dolayı tarımsal destekleme politikalarının uygulanmasının zorunlu olması gerektiği bu kalkınma planında belirtilmiştir. Destekleme politikaları kapsamında bilhassa pamukta yüksek fiyat politikası sonucunda iç fiyatlar ile dünya fiyatları arasında büyük farklar oluşmuştur. Bu durumun çözümü için fon kurulması önerisinde bulunulmuştur. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı kapsamında Toprak ve Tarım Reformu Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunda Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun aksine, kamulaştırılacak topraklar öncelikli sırada yer almıştır. Kamulaştırma süreci başladıktan sonra Anayasa Mahkemesi'nde kamulaştırma politikasında emlak değerlerinin piyasa değeri üzerinden ödenmesinin yapılması esasının getirilmesi, kamulaştırmanın imkansız bir hale gelmesine sebep olmuştur. Dolayısıyla kamulaştırma faaliyetleri bu dönemde sektöre uğramıştır (Yavuz, 2000: 13).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, ilk üç planla kıyaslandığında daha geniş bir kalkınma planının hazırlandığı ifade edilmektedir. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983 yıllarını kapsamaktadır ve bu planda şehirleşme problemlerinin giderek arttığı belirtilmiş, büyük şehirlere doğrudan oluşan göçün sonucu olarak gecekondu sorunlarının arttığı ifade edilmiştir. Söz konusu sorunların çözülmesi amacıyla kırsal alanda yaşayan bireylerin buldukları alanlarda tutulmasını, bu durumun gerçekleştirilmesi için çiftçilerin kırsal kalkınma ve/veya sanayi projeleriyle gelirlerinin iyileştirilmesi için aşağıda yer alan araçların kırsal alanda uygulanması gerektiği belirtilmiştir:

- Etkili bir toprak reformunun uygulanması
- Tarımda köylüye yönelik devlet tarafından destek verilmesi
- Köy-Kentler aracılığıyla yeni üretim düzeninin inşa edilmesi
- Demokratik Kooperatifleşme (DPT, 1978: 286).

Belirtilen araçlardan “tarım reformu” yoluyla, tarımdaki toprak ve gelir adaletsizliğinin çözüme ulaştırılacağı, toplumda adaletin sağlanacağı, kırsal alanlarda yaşayanların topraksızlıktan kurtarılacağı ve yüksek bir gelire ulaşacakları, kırsal toplumu daha da bağımsızlaştırarak hem iktisadi yönden hem de siyasal açıdan güçlendirilmesinin gerçekleştirileceği belirtilmiştir. Ayrıca etkin bir toprak reformunun hazırlanıp yasallaştırılacağı ve toprak ile insan ilişkilerinin düzene sokulacağı ifade edilmiştir. Dolayısıyla toprak reformunun ülke genelinde ve öncelikli olarak toprak dağılımının adaletsiz olduğu alanlarda ivedilikle gerçekleştirileceği, hayatını toprağa bağlı olarak idame ettiren herkesin kendine ait toprağının işlenmesi ve tarımsal ileri teknolojiye dayalı çiftçilik yapabilmesinin sağlanacağı ileri sürülmüştür. Ayrıca Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinin gelişmesine yardımcı olacak olan (GAP) projesinin uygulanacağı ileri sürülmüştür (Bakırcı, 2007: 148).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı kapsamında, tarımsal üretim hedeflerinin gerçekleşmesi amacıyla düşük ve/veya orta gelire sahip olan üreticilere destek verileceği, tarımsal eğitimin gerçekleştirileceği, örgütlenme ve ucuz girdi temini verileceği vurgulanmıştır. Ayrıca dış ticarete konu ürünlerde, dünya fiyatlarının önemseneceği belirtilmiştir. Bu bağlamda, üretimde ve dünya piyasalarında gerçekleşen dalgalanmalardan çiftçilerin olumsuz bir şekilde etkilenmemesi amacıyla gerekli politikaların uygulanacağı ifade edilmiştir. Tarımsal desteklemenin finansmanının, kurulacak olan Tarım Ürünleri Destekleme Kurumu tarafından yapılacağı belirtilmiştir (Yavuz, 2000: 15).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, “köy-kent modeli” hükümet programı tarafından kabul edilmiş ve bu model merkez köy çalışmalarının yerine geçmiştir. Söz konusu politikalar yalnızca iki sene sürmüştür ve 1980'li yıllarda merkez köy niteliğindeki yerleşmeler tespit edilerek kırsal alanlara söz konusu merkezler aracılığı ile hizmetler götürülmüştür. Bu yerleşmelerin fazla ve dağınık bir şekilde olması, kırsal alanlara giden hizmetler arasındaki koordinasyonu güçleştirmiştir. Ayrıca bu sorun, hayat

koşullarını iyileştirmek için kullanılacak yöntemleri sınırlandırmış ve yatırımların etkinliğini de düşürmüştür (Yenigül, 2017: 21).

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989 dönemini kapsamaktadır. Bahsi geçen kalkınma planında, Kalkınmada Öncelikli Yörelere fikri geliştirilmiştir (Öztaş ve Karaaslan, 2017: 436). Ancak Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda sadece kırsala yönelik bir planlama gerçekleştirilmemiştir. Yalnızca merkez köylerden kısaca bahsedilmiştir. Bu planda öncelikle içme suyu, haberleşme, elektrik, eğitim ve sağlık olmak üzere köylere götürülmekte olan hizmetlerin, köyler ve şehirler arasındaki farklılıkların giderilmesinin amaçlandığı ifade edilmiştir. Dahası, kamu kuruluşlarının kırsal alanlara hizmet götürmeleri esnasında yeterli koordinasyonu sağlayamamış olmalarının, köyde hayatını sürdürenlere giden hizmetlerin verimliliğinin azalmasına neden olduğu vurgulanmıştır. Bu problemin çözümü için ve köylünün refah seviyesinin artırılması amacıyla buldukları yerleşkelerde kalkınmanın sağlanması için kırsal alana götürülen sosyal ve ekonomik hizmetler arasında entegrasyonun gerçekleştirileceği ifade edilmiştir (DPT, 1984: 158).

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, tarımsal fiyat ve gelirlerdeki istikrarın sağlanması hedeflenmiştir. Ayrıca pazarlamayı kolaylaştırmak, iç ve dış talebe uyumlu bir üretim şekliyle verimliliğin artırılmasına yardımcı olmanın üzerinde durulmuştur. Tarım sektöründe uygulanan fiyat politikasının yanı sıra ucuz girdi, eğitim, teknolojik gelişme ve teşkilatlanma gibi faktörlerin artırılması politikalarının gerçekleştirileceği belirtilmiştir. Dış ticarete konu olan ürünlerin desteklenmesi amacıyla farklı fiyat politikalarının uygulanacağı ifade edilmiştir. Dahası, tarımdaki gelir istikrarsızlıklarının giderilmesi amacıyla ürün sigortalarının yapılacağı vurgulanmıştır. Tarımsal ürünlerin iyi bir şekilde değerlendirilmesi amacıyla Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin hedeflerine uygun bir şekilde hizmet vermelerinin gerçekleştirileceği üzerinde durulmuştur. Ayrıca, kanunlarda yer alan istisnai durumlar haricinde, ödemelerin zamanında ve doğrudan çiftçiye yapılacağı ifade edilmiştir. 1984 yılında "3083 sayılı Sulama Alanlarındaki Arazi Düzenlenmesine Dair Tarım Reformu Kanunu" çıkarılmıştır. Söz konusu kanunla dağıtılan toprakların bölünemez ve sadece mirasçılar tarafından alınabileceği ilkesi getirilmiştir. Ancak bu toprakların yalnızca devlet tarafından sulamaya açılan yerlerde geçerli olması sebebiyle, bu uygulama yöntemi sınırlı düzeyde gerçekleşmiştir (Yavuz, 2000: 16). Dahası bu planda kısıtlı uygulama alanı bulmuş olsa da "Önder Çiftçi Projesi" hayata geçirilmiştir. Söz konusu proje yoluyla çiftçilerin sorunlarının çözümü için devlet aracılığıyla danışmanlık verilmiştir. Özellikle çiftçiler tarafından oluşturulan tarafsız ve özel bir danışmanlık sisteminin oluşturulması ve ülkede yaygın bir hale getirilmesi gerekliliğine dikkat çekilmiştir. Fakat söz konusu Plan'da amaçlanan gelişmeler daha önceki planlarda gerçekleştiği gibi tam anlamıyla uygulanamamıştır (Şahin, 2021: 121).

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1990-1994 yıllarını kapsamaktadır ve yerleşimlerin sınıflandırılmasında dengeye varabilmek ve kırsaldan merkeze göç eden nüfusu azaltmak ve sanayi yoğunluğunu düşürmek, bölgelerarası ve bölge içinde gerçekleşen göçlerin önüne geçmek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, metropol altı şehirler, orta büyüklükteki merkezler, az gelişmiş bölgelerin merkezi nitelikteki şehirleri ve merkezi nitelikteki kırsal alanların belirlenip, buradaki gelişmelerin desteklenmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda gerekli olan araçların oluşturulması önemli bir politika olarak belirlenmiştir. Ayrıca kırsal alan planlama tutumu kapsamında hizmetlerin ve tarıma dayalı sanayi yatırımlarının merkez köy ve/veya kasabalara ulaştırılmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur (Yenigül, 2017: 22).

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda kırsal bölgelerde, çağdaş gereksinimlere uyumlu hizmet ve bilgi akımını kolaylaştırmanın temel bir prensip olduğu ifade edilmiştir. Bu prensip için köylere hizmet sağlayan kamu kuruluşları arasında bir anlaşma düzenleneceği ve birbiriyle uygun hizmet vermelerini sağlayacak bütünleşik projelerin uygulanmaya konacağı belirtilmiştir. Ayrıca bahsi geçen kalkınma planında kırsal alanın diğer hususi unsuru olan ormancılık ve orman köylerine ait, ormanların daha fazla genişletilmesi ve/veya orman köylüsünün kalkındırılmasının teknik ve finansal tedbirler ile destekleneceği, özel ormanların kurulmasının özendirileceği ileri sürülmüştür (DPT, 1989: 312, 61).

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, istikrarın sağlanması için pazarlamayı daha kolay bir hale getirmek ve ekilen araziye, iç ve dış talebe elverişli üretim yapısının gerçekleştirilmesi ve verimlilik artışının sağlanması amaçlanmıştır. Tarımsal desteklemede iktisadi ve sosyal kriterlerin önemleneceği

ifade edilmiştir. Ayrıca ihracat ürünleri, fiyat dışında kalan desteklemeler, enflasyon ve Tarım Satış Kooperatifleri ile alakalı politikaların benzerlik gösterdiği belirtilmektedir (Yavuz, 2000: 17).

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda kırsal alan göstergelerinde ciddi değişiklikler gerçekleşmiştir. 1990 senesinde yapılan sayımda kırsal nüfusun %41'lik oranla üstünlüğünü önemli ölçüde kaybettiği belirtilmiştir. Önceki dönemle kıyaslandığında (1980-%56) oransal olarak önemli ölçüde azalış yaşanmıştır. Söz konusu değişim, tarımsal istihdamda da bariz bir şekilde gözlemlenmiştir. 1980 yılında tarımsal istihdam %54'ken, 1990 yılında %48'e kadar gerilemiştir. Bahsi geçen dönemde tarımın GSMH içindeki payı %16'ya kadar düşmüştür (Bakırcı, 2007: 181).

1996-2000 yıllarını kapsayan Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, dünyadaki yapısal değişimlere adapte olmak ve meydana çıkan rekabet ve uluslararası bağımlılıkta dönemi yakalamak amacıyla köklü değişimin gerçekleşmesi gerektiği yaklaşımı kabul edilmiştir. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda kırsal kalkınmaya yönelik olarak ortaya atılan fikirler "kırsal altyapı" başlığı altında toplanmıştır (DPT, 1995: 137). "Kırsal Altyapı" başlığında, tarımsal alanların tarım dışında kullanılmasının artması ve erozyon sebebiyle tarımsal alanların hasara uğraması ve azalması üzerinde durulmuştur. Dahası arazi mülkiyetinde var olan dağılımın bozukluğu sebebiyle küçük işletmelerin sayılarındaki artışlar, kırsal bölgelerde ve tarımsal işletmelerde kayıt tutma düzeninin faal olmaması, tarım sektöründe araştırma, eğitim ve/veya yayım hizmetlerinin yeterince olmamasına dikkat çekilmiştir. Bununla birlikte bazı ürünlerde tasvip edilmeyen üretim fazlalıklarının yapılması ve kırsal bölgelerde üretimi teşvik etme, pazarlama, fiyat oluşumu ve hizmet götürülmesi konusundaki örgütlenmelerdeki yetersizlik temel sorunlar olarak belirlenmiştir (Agah, 1999: 259).

Yukarıdaki belirtilen sorunların çözümü için, Türkiye'de dağınık yerleşim yerlerinde, yatırım politikalarının yanı sıra, teşvik edici önlemler ile bu yerlerin düzenlenmesi ve böylelikle altyapı ve hizmetlerin daha etkin bir şekilde götürülmesinin sağlanacağı ifade edilmiştir. Ayrıca özel sektörün, Kalkınmada Öncelikli Yörelere yatırım yapmasını teşvik etmek ve bahsi geçen bölgelerdeki tesislerin verimli olarak işletilmesini sağlamak hedefiyle yapılacak devlet yardımlarının, uygun talep eşliğine ulaşabilecek özellikteki bölgesel gelişme merkezlerine doğru yoğunlaştırılacağı ifade edilmiştir (DPT, 1995: 153). Bu planda öne çıkan hususlar aşağıdaki gibi özetlenebilir (Akalin, 2021: 36):

- Başta Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri olmak üzere söz konusu bölgelerin kaynakları ile gelişme kapasitelerine göre bölgesel gelişme projeleri hazırlanacaktır. Bu projeler uygulamaya geçirilecektir.
- Bölgede var olan tarım ürünlerinin işlenmesi amacıyla tesislerin kurulmasına destek verilecektir.
- GAP Projesi için gerçekleştirilen çalışmalara hız verilmesi ve zamanında tamamlanması sağlanacaktır.
- Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde terör saldırıları sebebiyle yıkıma uğrayan yatırımlar için Onarım Projesi çalışması yapılacak ve böylelikle istihdam için önemli bir politika yapılmış olacaktır.

2001-2005 yıllarını kapsayan Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, kırsal yerleşimlere ve kırsal kalkınmaya yönelik olarak kırsal alanlardaki idari teşkilatlanmanın geliştirilemediği üzerinde durulmuştur. Sürdürülebilir kalkınma ilkesi benimsenerek, bölgesel potansiyellerin harekete geçirilmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda, gelirin artırılması ve yeni istihdam alanlarının geliştirilmesiyle istihdamın artırılması, kırsal kalkınmanın esas hedefi olarak belirtilmiştir. Kırsal nüfusun gelirini artırıcı ekonomik faaliyetlerin desteklenmesi, kırsal alanda yaşayan bireylerin yaşam standartlarının düzenlenmesi, etkin bir örgütlenme ve bütün düzeylerde katılımcılığın öneminin artacağı bir sistemin gerekliliği ifade edilmiştir (Yenigül, 2017: 22).

Avrupa Birliği sürecinin adeta damgasını vurduğu Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda kırsal alan kalkınmasına son derece önem verilmiştir. Geçmiş dönem planları içinde ilk defa "Kırsal Kalkınma" başlığı Sekizinci Planda kullanılmıştır. Bu dönemde kırsal yerleşimlerde 35.014 köy ve

40.617 adet bağılısı olmak üzere toplamda 75.631 yerleşim ünitesinin varlığından bahsedilmiştir (DPT, 2000: 71, 184). Planda öne çıkan temel mevzular aşağıdaki gibidir (Akalin, 2021: 38):

- Sanayi sektöründe yeni bölgeler oluşturularak uzmanlaşmanın sağlanması ve bu sektörün maddi olarak desteklenmesi gerçekleştirilecektir.
- Sanayi sektöründe organize sanayi ile, orta boy ve küçük sanayi işletmelerine destek verilecek ve ideal sanayi siteleri oluşturulması için çalışmalar yapılacaktır.
- 2010 yılına kadar GAP projesinin bitirilmesi önemli bir hedef olmuştur.
- Doğu Anadolu Bölgesi'ne yönelik düzenlenen DAP projesi, daha önce belirlenen kurallar ve/veya planlara yönelik bir şekilde uygulamaya konulacaktır.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, üretim faktörlerinin daha etkin kullanılmasının sağlanması, üstün nitelikli tohumluk kullanımının artırılması, çiftçilerin eğitimine önem verilmesi, üretici örgütlerinin güçlendirilmesi ve Ar-Ge faaliyetlerinin tarımsal süreçte kullanılmasına önem verileceği vurgulanmıştır. Ayrıca tarımsal politikaların saptanmasında, Dünya Ticaret Örgütü Anlaşması, Avrupa Topluluğu Ortak Tarım Politikası ve diğer uluslararası yükümlülüklerin önemseneceği belirtilmiştir. Bu planda, hayvansal üretimin geliştirilmesi ve hayvansal hastalıklarla mücadeleye ağırlık verileceği üzerinde durulmuştur (DPT, 2000: 227).

2007-2012 yıllarını kapsayan Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda kırsal kalkınma politikaları, kırsal altyapının geliştirilmesini ve iktisadi faaliyetlerin artırılmasını sağlayacak tarım politikaları ile birlikte uygulanmaya çalışılmıştır (Güven, 2017: 213). Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda AB'ye üyelik sürecinde ve tarımsal sistemde hızlanan değişimin kırsal alanda ortaya çıkardığı koordinasyon problemlerini çözüme ulaştırmak amacıyla ve kırsal kalkınma proje ve eylemlerine çerçeve oluşturmak için 2006 senesinde Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi hazırlanmıştır. Kırsal kalkınma politikalarının etkinliğinin artırılması amacıyla yürürlüğe geçen yasal ve kurumsal düzenlemeler bağlamında hüküm verme süreçlerinde ilgili kuruluşların olması, tasarlanan bir kırsal kalkınma kurumu ile uygulamaya ve ödemeye yönelik birimlerin kurulması ile ilgili çalışmalara devam edilmiştir. Kırsal alanların en önemli iktisadi faaliyeti olan tarım sektöründe olan verimsizlik pürüzlerinin azaltılması amacıyla, arazi toplulaştırma uygulamalarının gerçekleştirilmesi, üretici örgütlenmelerinin güçlü bir hale getirilmesi, eğitim faaliyetlerinin etkin bir duruma getirilmesi konularının öncelikli bir şekilde ele alınması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca öncelikle il özel idareleri olmak üzere, yerel yönetimler ve birliklerinin kırsal kalkınmaya dair etkinliğini artırmak amacıyla teknik, mali ve kurumsal imkanlarının daha güçlü bir hale getirileceği ileri sürülmüştür (DPT, 2006: 93-94).

Dokuzuncu Kalkınma Planı kapsamında, 5018 sayılı Kanun ile kamu harcamalarının etkinleştirilmesi amacıyla çalışmalarda sosyal güvenlik, sağlık, tarım ve personel alanlarına öncelik verileceği ifade edilmiştir. Ayrıca biyogüvenlik ve genetiği değiştirilmiş organizmalar konusunda risklerin azaltılması amacıyla tarım, çevre ve teknoloji politikalarının bütünleştirilmiş bir amaç doğrultusunda yapılacağı vurgulanmıştır. Bu planda gıda güvenencesinin ve güvenliğinin sağlanması amacıyla örgütlü ve rekabet gücü kuvvetli tarımsal sistemin oluşturulacağı belirtilmiştir. Tarım Kanunu kapsamında belirlenen tarım destekleme politikalarının üretimde verimliliği artıracığı öngörülmüştür. Dahası tarım ürünlerinin ihracatında rekabet gücünü artırmak için, ihracata yönelik desteklerin dış ticarete konu olan ürünlere sağlanacağı ifade edilmiştir. Bu plan ile birlikte tarımsal üretimde, kamu kurumları tarafından gerçekleştirilen Ar-Ge çalışmalarının ve ilişkili olan kurumların uygulamalarını destekleyici olmasının sağlanacağı belirtilmiştir (DPT, 2006: 65-78).

Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018 yıllarını kapsamaktadır. Bu plan doğrultusunda, kırsal kesimde yer alan bireylerin refah düzeylerini ülke ortalamasına yakınlaştırmak esas amaç olmuştur. Hizmetlerin sunulmasında kırsal alanların demografik yapısı ve coğrafi dezavantajları göz önünde bulundurulacaktır. Ayrıca söz konusu hizmet sunumunda yenilikçi yöntemler geliştirilecektir. Dahası, arz yönlü bir hizmet sunumu amacıyla gerekli olan kurumsallaşma, merkezi ve yerel idarelerin iş birliğiyle uygulanacağı belirtilmiştir. (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 135). Onuncu Kalkınma Planı'nda, kırsal ekonominin istihdamı ve üretimi ticaret, turizm, gıda sanayi ve/veya küçük ölçekli üretim gibi tarımsal sektör dışında kalan ekonomik faaliyetlerle çeşitli bir hale getirileceği ileri sürülmüştür. Sosyal

yardımların kırsal alanlara arz yönlü sunulacağı, yoksulluk sınırı altında kalan haneler ile yerleşimi uzakta olan köylerin öncelikli olarak önemseneyeceği ifade edilmiştir. Köylerdeki nüfus yoğunluğunun azalması sebebiyle özellikle yaşlı ve engelli bireylerin, sosyal ve ekonomik yaşama katılımının güçlendirilmesi ile bakım ve/veya diğer sosyal hizmetlere ulaşımını kolay bir hale getirmek hedefiyle yerelde kamunun hizmet sunum kapasitesinin güçlendirileceği ve öncü modellerin yapılacağı ileri sürülmüştür. Kırsalda yaşayan bireylerin bilişim hizmetlerine ulaşımını sağlamak hedefiyle günümüzde de Evrensel Hizmet Fonu bağlamında tespit edilen bilişim altyapısı hizmetlerinin geliştirileceği ve yatırımlarda dezavantajlı olan yerleşim yerlerine öncelik verileceği belirtilmiştir. Kırsal alanların yatırım ve/veya hizmet gereksinimlerinin belirlenmesi ve incelenmesine yönelik yerel sahiplenmeyi gerçekleştirebilecek, kırsal alanların problemleri çözmeye becerisini sağlayabilecek yerel nitelikteki kalkınma teşebbüslerinin destekleneceği ifade edilmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 135-136).

Onuncu Kalkınma Planı kapsamında, tarımda sosyal yapının gözetilmesiyle birlikte üretim türüne göre tarımsal işletmelerin etkinliklerinin artırılacağı belirtilmiştir. Çok sayıda ve dağınık yapıdan meydana gelen tarım işletmelerinin bütünlüğünün oluşturulması amaçlanmıştır. Arazi parçalanmasının engellenmesi amacıyla hukuki ve kurumsal düzenlemelerin yapılacağı vurgulanmıştır. Bu planla birlikte katma değeri yüksek ürünlerin geliştirilmesi ve üretilmesi, gen kaynaklarının muhafaza edilmesi, yenilik çalışmaları, nanoteknoloji ve biyoteknoloji alanında yapılan araştırmalara öncelik verileceği belirtilmiştir. Ayrıca, tarım ve gıdaya yönelik teknoparkların tesis edileceği ifade edilmiştir. Onuncu Kalkınma Planı’nda tarım ve gıda işletmelerinin güvenli bir şekilde üretiminin yapılması amacıyla hijyen mevzuatına uyum süreci, modern yatırımlar ile hızlandırılacağı ve bu amaç doğrultusunda bahsi geçen işletmelerin finansman gereksinimine yönelik kaynak ve/veya mekanizmaların çeşitlendirileceğine odaklanılmıştır. Tarım ve işlenmiş tarım ürünlerinde güvenilirliğin sağlanması amacıyla denetim sisteminin oluşturulacağı vurgulanmıştır. Planda, tarımsal ürünler için ihraç pazarlarının gelişiminin sağlanması, talebe uygun olarak nitelik ve nicelikteki tarımsal ürünlerin ihraç edilmesi için, üretim aşamasında destek programlarının uygulanacağı belirtilmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 100,101).

On Birinci Kalkınma Planı 2019-2023 yıllarını kapsamaktadır. Bu plan kapsamında, Türkiye’nin uluslararası alanda pozisyonunu yükseltmek, ülke insanının refah düzeyini yükseltmek, eğitim alanına yapılacak reformlarla beşerî sermayenin milli teknoloji hareketiyle, inovasyon kabiliyetinin artırılması ve bütün alanlarda verimliliğin artırılması hedeflenmiştir. Özellikle milli teknoloji hareketiyle, uluslararası piyasalarda rekabet gücünün artırılmasının ve değer üreten bir ekonominin inşasının ve sürdürülebilirliğinin önemi üzerinde durulmuştur. Dahası, yaşanabilir şehirlerde ve kırsalda yaşayan bireylerin yaşam kalitesinin yükseltilmesi amaçlanmıştır. Bu plan, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi aracılığıyla hazırlanan ilk plan olma özelliği bakımından önemli bir yere sahiptir (Akalin, 2021: 37).

On Birinci Kalkınma Planı’nda önemli bir hale gelen toprak ve su kaynaklarının sürdürülebilir bir şekilde kullanımının önemi vurgulanmıştır. Ayrıca gıda güvencesinin sağlanması ve tarımsal nüfusun yerinde korunması ve kırsal kalkınma desteklemelerinin artırılması gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bu kalkınma planında, tarımsal üretimde daha fazla teknoloji ve bilgi kullanımının artırılması ile girdi kullanımının etkin bir hale getirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bunun sonucunda ise pazarlama kanallarının çeşitlendirilerek üretimin talebe uygun yönlendirilmesi çabalarının arttığına dikkat çekilmiştir. On Birinci Kalkınma Planı’nda bölgesel gelişme planları uygulanmaya başlanmış ve cazibe merkezleri programı hayata geçirilmiştir. Bu kalkınma planında, kalkınma ajansları aracılığıyla bölgelerin rekabet gücünü artıracak kapsamlı mali ve/veya teknik destekler gerçekleştirilmiştir. Dahası, kırsal kalkınma politikaları, uygulanan strateji ve eylem planları kapsamında uygulanmaya devam etmiştir. Bu bağlamda, köy altyapısının düzenlenmesine yönelik “Köylerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi (KÖYDES)” ve “Su ve Kanalizasyon Altyapı Programı (SUKAP)”, sosyal kalkınmanın sağlanması açısından önceliği belirlenen illere yönelik “Sosyal Destek Programı” uygulanmıştır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 12-24).

On Birinci Kalkınma Planı kapsamında, sürdürülebilir kırsal kalkınma düşüncesi ile birlikte, üretici birliklerinin ve/veya aile işletmelerinin üretim kapasitesinin ve kırsal işgücünün istihdam seviyesinin artırılması amaçlanmıştır. Ayrıca yaşam standartlarının düzenlenmesi, yoksullukla mücadele ile kırsal alanlarda yaşayan bireylerin uygun gelir düzeylerine kavuşturularak refah düzeyinin

iyileştirilmesi ana hedefler arasında yer almaktadır. Kırsal alanlarda yoksullukla mücadele etmek amacıyla yoksul, engelli ve yaşlı bireylerin yaşamını idame ettiği haneler ve mevsimsel tarım işçilerinin hanelerine öncelik verileceği ifade edilmiştir. Son olarak kırsal kesimin beşerî sermayesinin geliştirilmesi ve yoksullukla mücadele etmek amacıyla köylerde yoksullukla mücadele çalışmalarının gerçekleştirileceği ve bu çalışmaların üretim ve istihdam odaklı olacağı ileri sürülmüştür (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 180-182).

Tablo 3. Planlı Dönemde Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık Katma Değeri (1963-2022)(%)

Yıl	Tarım, ormancılık ve balıkçılık, katma değer (GSYH'nin yüzdesi) (%)
1963-1967	48,34
1968-1972	38,64
1973-1978	33,51
1979-1983	24,29
1985-1989	18,17
1990-1994	15,71
1996-2000	12,85
2001-2005	9,45
2007-2012	7,96
2014-2018	6,27
2019-2022	6,27

Kaynak: WorldBank, Database (2023).

Tablo 3'te planlı dönemde tarım, ormancılık ve balıkçılık katma değerleri (GSYH'nin yüzdesi) yer almaktadır. Veriler Dünya Bankası'ndan elde edilerek planlı dönemlere göre derlenmiştir. Veriler incelendiğinde Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde (1963-1967) %48,34 olan katma değer, dönem ilerledikçe düşüş göstermiştir. 2019-2022 On Birinci Kalkınma döneminde söz konusu oran %6,27'lere kadar gerilemiştir. Dolayısıyla geçmişten günümüze tarımsal katma değer GSYH içerisindeki payı azalmıştır.

SONUÇ

Dünya genelinde ülkelerin gelişmişlik düzeyleri farketmeksizin, bütün ülkeler için tarımsal faaliyetler hayati bir öneme sahiptir. Tarım, insanların hayatlarını idame ettirebilmeleri için gerekli olan gıda maddelerini ürettiği için hayati bir değer taşımaktadır. Ayrıca tarım, hammaddelerin büyük bir kısmını sağladığı için bütün ülkelerin vazgeçilmez bir sektörüdür. Tarım sektörü özellikle sanayi sektörü ile etkileşim içerisinde olduğundan ekonomik kalkınma sürecinde büyük bir öneme sahiptir. Dolayısıyla geçmişte tarıma dayalı ekonomileri olan gelişmiş ülkelerde, öncelikle tarıma önem verilmiş ve bu sektörün kaynakları ile sanayi sektöründe de gelişme sağlamışlardır (Doğan vd., 2015: 40).

Mustafa Kemal Atatürk "*Türkiye'nin sahibi ve efendisi müstahsil olan köylüdür.*" sözü ile köylüye ve tarıma verdiği önemi açıkça belirtmiştir. Atatürk bu doğrultuda tarımsal çalışmalara son derece önem vermiştir. Osmanlı Devleti'nden devralınan geleneksel üretim yöntemlerinin terk edilmesi ve tarımsal gelişimin ivme kazanması amacıyla bir dizi çalışmalar gerçekleştirmiştir. 1922 yılında Mustafa Kemal Atatürk, TBMM'de yapmış olduğu konuşmada tarımın önemini henüz cumhuriyet ilan edilmeden belirtmiştir. Atatürk, Aşar Vergisinin kaldırılması, tarım ve ticaretin düzenlenmesi, çiftçilere daha fazla kredi sağlanması gibi tarım ile ilgili bir dizi politikalar gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda Atatürk, henüz cumhuriyet ilan edilmemesine rağmen tarıma yönelik politikalar gerçekleştirmiş ve tarımın önemi üzerinde durmuştur.

Türkiye'de tarım sektörü ile ilgili yapılan politikalar planlı dönem öncesi ve planlı dönem olmak üzere iki farklı zamanda incelenmektedir. Ancak planlı dönem öncesinden planlı dönemin başlangıcından 1980 senesine gelinceye dek genel olarak tarım sektörü devlet tarafından korunmuştur. Bu bağlamda, tarım sektörü de devlet tarafından desteklenmiştir. 1980 yılına kadar tarımsal üretimin yetersiz olduğu durumlarda ya da fazla olduğu zamanlarda devlet piyasaya müdahalelerde bulunmuştur. Ancak serbestleşme sürecinde tarımın gelişmesinde etkisi olan kurum ve/veya kuruluşların özelleştirilmesi gündeme gelmiştir. Sonuçta, ülkede tarım politikaları uluslararası kuruluşlara bırakılmış ve devletin tarım politikaları üzerindeki katkısı azalmıştır. Devletin tarım sektörüne olan desteğinin

azalması üreticileri olumsuz yönde etkilemiştir (Eştürk ve Ören). Fakat yıllarca tarımsal üretimle birlikte tarımsal talebi karşılayan ülke konumunda olan Türkiye'de tarımsal ürünlerde ithalatçı durumuna gelinmesi, gıda enflasyonunun artması ve üreticinin kar edememesi bu politikaların sorgulanmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla söz konusu problemlerin çözülmesi için tarım sektörü ile ilgili planlamaların ve politikaların geliştirilmesini gerekli kılmaktadır (Kaya ve Kalaycı, 2021: 33).

Tarım sektörü, bütün ülkeler için stratejik bir öneme sahiptir. Türkiye yer aldığı coğrafi konum sebebi ile tarımsal üretime elverişli bir ülkedir. Dolayısıyla Türkiye'de bu avantaj kullanılarak, uzun dönemde tarımsal üretkenliği artıracak politikaların geliştirilmesi önem arz etmektedir. Çalışmada, geçmişten günümüze Türkiye'deki tarım politikaları incelenmiştir. Bu kapsamda Osmanlı Devleti dönemi ve cumhuriyet dönemi tarım politikaları ortaya konmuştur. Cumhuriyet döneminde tarım politikalarının daha iyi analiz edilmesi amacıyla planlı dönem öncesi ve planlı dönem ayrı ayrı incelenmiştir. Planlı dönemdeki tarım politikaları, kalkınma planları üzerinden irdelenmiştir. Çalışma sonucunda Türkiye'deki tarımsal politikalar incelendiğinde, tarımsal faaliyetlerde mevcut olan problemlerin çözüme ulaştırılması zorunlu bir hale gelmiştir. Özellikle tarım sektörü ile ilgili politikalar oluşturulurken dünyadaki gelişmelerle entegre olunmalıdır. Böylece hem tarımsal üretim hem de pazarlama ile ilgili gelişmeler sağlanarak sürdürülebilir ve dış pazarlarla rekabet edilebilir bir ortamın sağlanması mümkün olacaktır. Ayrıca tarımsal üretimde kalitenin artırılması, gıda güvenliğinin sağlanması, tarımsal üretimde inovatif gelişmelerin gerçekleştirilmesi ve sürdürülebilir bir tarım sektörünün oluşturulması amacıyla çalışmalar yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Acar, M. & Bulut, E. (2009). Türkiye'de ve dünyada tarımsal destekleme politikalarında son gelişmeler. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 9(17), 1-19.
- Agah, H. (1999). Kırsal Alan Kalkınmasında Kurumsal Yapı ve Sorun-Çözüm Önerileri, Bölgesel Kalkınma Sürecinde Sosyal Hizmet, Sosyal Hizmet Sempozyumu, Diyarbakır.
- Akalın, A. (2021). Planlı dönemler itibarıyla Türkiye'de kalkınma çalışmaları ile kırsal kalkınma arasındaki ilişki. *Ahi Evran Akademi (AEA)*, 2(1), 32-39.
- Aksoy, S. (1984). *Tarım Hukuku*. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No: 907. Ankara.
- Aydın, M. K. (2018). Chp'de parti içi muhalefetin ilk örneği: çiftçiyi topraklandırma kanunu ve TBMM'de yaşanan tartışmalar. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (41), 359-384.
- Bakırcı, M. (2007). *Türkiye'de Kırsal Kalkınma Kavramlar-Politikalar-Uygulamalar*. Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Bayraç, H. N., & Yenilmez, F. (2005). Tarım sektörünün yapısal analizi ve avrupa ortak tarım politikası. *Demokrasi Platformu*, 1(3).
- Demirdöğen, A., & Olhan, E. (2017). Türkiye tarımının kısa tarihi: destekleme politikası özeli. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 23(1), 1-12.
- Dernek, Z. (2006). Cumhuriyet'in kuruluşundan günümüze tarımsal gelişmeler. *Ziraat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 1-12.
- Doğan, Z., Arslan, S., & Berkman, A. (2015). Türkiye'de tarım sektörünün iktisadi gelişimi ve sorunları: tarihsel bir bakış. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 29-41.
- DPT. (1963). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963-1967, DPT Yayını: Ankara.
- DPT. (1967). İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972, DPT Yayını: Ankara.
- DPT. (1972). Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1978, DPT Yayını: Ankara.
- DPT. (1978). Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983, DPT Yayını: Ankara.

- DPT. (1984). Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989, DPT Yayını: Ankara.
- DPT. (1989). Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994, DPT Yayını: Ankara.
- DPT. (1995). Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996-2000, DPT Yayını: Ankara.
- DPT. (2000). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005, DPT Yayını: Ankara.
- DPT. (2000). Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu. 6 Haziran 2022 tarihinde https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/08_KırsalKalkınma.pdf adresinden erişildi.
- DPT. (2006). Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı 2007-2012, DPT Yayını: Ankara.
- Durak, B., & Karadağ, N. C. (2017). Türkiye'de tarım politikaları ve vergilendirilmesi-1. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 89-104.
- Erdoğan, Z. (2000). Türkiye'de uygulanan tarım politikalarının yeniden yapılanması. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(1), 327-348.
- Eştürk, Ö., & Ören, M. N. (2014). Türkiye'de tarım politikaları ve gıda güvencesi. *Yuzuncu Yıl University Journal of Agricultural Sciences*, 24(2), 193-200.
- Gürçam, Ö. S., & Aydın, Ö. F. (2019). Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze Türkiye'nin tarımsal destekleme politikaları. *Route Educational and Social Science Journal*, 6(8), 56-70.
- Güven, O. (2017). Türkiye kırsal kalkınma politikalarının analizi. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (63), 209-227.
- Kalkınma Bakanlığı. (2013). Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018, Ankara.
- Kaya, M., & Kalaycı, İ. (2021). Türkiye'de tarihsel süreçte tarım politikası ve planlama deneyimi. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2), 23-34.
- Kayıran, M., & Metintaş, M. Y. (2021). Türkiye'nin Tarım Politikaları (1918-1938). *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 115-131.
- Koç, İ. C. (2000). İzmir İktisat Kongresi'nin Türk ekonomisinin oluşumuna etkileri. *Atatürk Dergisi*, 3(1), 145-167.
- Mavi, S. (2020). Bağımlılık kuramı ve Türkiye tarım politikaları. *Tarım Ekonomisi Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 49-64.
- Oktar, S., & Varlı, A. (2010). Türkiye'de 1950-54 döneminde demokrat parti'nin tarım politikası. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(1), 1-22.
- Ökten, Ş., & Çeken, H. (2008). Gap Projesi'nin Türkiye'nin kırsal kalkınma politikaları içindeki yeri ve önemi. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 14(1 ve 2), 13-22.
- Öztaş, Ç. Ç., & Karaaslan, Ş. (2017). Türkiye'de kırsal planlama ve farklı ülkelere ait kırsal planlama örnekleri. *Kent Akademisi*, 10(32), 432-465.
- Öztürk, Ş. (2007). Küreselden yerele tarım politikaları. *Sosyoloji Dergisi*, 105-125.
- Şahin, M. S. (2021). *Türkiye'de Kırsal Kalkınma Politikaları ve Projelerinin Yönetim Sorunsalı* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Şener, S. (2004). İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'de tarım politikası arayışları. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (7), 73-92.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023), Ankara.
- Tan, S., Hasdemir M. & Everest, B. (2015). Türkiye'de tarımsal destekleme politikaları agricultural support policies in Turkey. In *International Conference on Eurasian Economies*.
- Yavuz, F. (2005). Türkiye'de tarım. *Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Yayınları*, Ankara, 1, 252.

- Yavuz, F. (2000). Türkiye'de tarım politikası/agricultural policy in Turkey. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 31(1-4).
- Yenięül, S. B. (2017). Kırsal kalkınma politikalarında yeni yaklaşımlar ve bu yaklaşımların Türkiye'nin kırsal kalkınma politikalarına etkisi. *Planlama Dergisi*, 27 (1), 16-25.
- Yeşilbaş, M. (2011). Kırsal kalkınma politikalarının gelişim çizgisi ve planlı dönemde kırsal kalkınma yaklaşımları. *Türk İdare Dergisi*, 470, 153-176.

EXTENDED ABSTRACT

In order to evaluate agricultural policies in Türkiye correctly, it is necessary to know the agricultural policies implemented in the past. Knowing past agricultural policies will be useful in directing current policies (Yavuz, 2000: 9).

It is stated that during the Ottoman Empire, the economy was based on land and agriculture. Therefore, 80% of the people were engaged in agriculture. The incomes of the people, the army and the state depended on agriculture. In this regard, taxes were collected from agriculture under various names in the Ottoman Empire. The majority of the income of the Ottoman Empire, whose economy depended on agriculture, was provided by taxes obtained from the agricultural sector. Some of these tax types are; Öşür and Salariye taxes were collected from grain, while Nüzül and Sürsat were collected from farmers to meet the needs of the army while it was on campaign (Durak ve Karadağ, 2017: 91). Therefore, in the Ottoman Empire, agricultural policies were carried out to ensure that consumers purchased the food products they needed at low prices, rather than to protect producers. For this purpose, interventions were made in the market in the form of ceiling and officially fixed price (Yavuz, 2005: 46).

In the period from the declaration of the Republic to the present day, the agricultural sector has played an important role in the development of Türkiye in economic and social terms (Erdoğan, 2000: 329). The fact that agriculture has a very large share in the economy and employment in Türkiye has caused this sector to be on the agenda from past to present. Many policies have been implemented in this context (Acar ve Bulut, 2009:2). When the republic was declared in Türkiye, the majority of the population consisted of agricultural population. In addition, the share of the agricultural sector in GNP was also quite high. For this reason, agricultural policies were determined with the declaration of the republic (Şener, 2004: 73).

In the Republic of Türkiye, Mustafa Kemal Atatürk's views and thoughts were decisive in state administration. During the period 1923-1938, Mustafa Kemal Atatürk's views were important in making and implementing agricultural policies. Mustafa Kemal implemented new policies against the foreign-dependent policies implemented during the Ottoman Empire. These policies were based on national policies. After the proclamation of the Republic, many policies were implemented by governments to increase agricultural production. Measures have been taken, especially on issues such as taxes, land ownership, credit, and promotion of mechanized agriculture. Moreover, legal regulations were made to make private ownership of land widespread. The production of various agricultural products has been encouraged. Education and research issues have been given importance and developed in the agricultural sector. Public investments have been made in agricultural education (irrigation, fertilizer and seed use) (Kayıran ve Metintaş, 2021: 119).

II. In the 1940s, when World War II took place, the negative impact of the war also affected the agricultural sector. There continued increases in agricultural product prices. To solve this situation, governments have tried to reduce the increase in agricultural product prices. Policies have been implemented in this context (Doğan vd. 2015: 33). II. As a result of the prolongation of World War II and the declaration of mobilization, social and economic life was negatively affected. As a result of this situation, the fields remained empty and the supply of food products became difficult. Therefore II. During World War II, state intervention in agricultural policies increased in Türkiye (Durak ve Karadağ, 2014: 95).

Many radical changes occurred in Türkiye in the period between 1950 and 1960. During this period, there was a transition from statism to a free market economy (Durak ve Karadağ, 2014: 95). In the 1950s, world prices remained below domestic prices. For this reason, export incentive policies have begun to be implemented. As a result of the increase in prices, policies to protect the consumer were implemented (Eştürk ve Ören, 2014: 195). It also shows that the expected success of land reform was not realized as a result of the agricultural workforce starting to shift from rural areas to cities in the 1950s (Doğan vd. 2015: 33).

Since 1963, agricultural policies in Türkiye have transitioned to the planned period. Development plans have started to be implemented since this period. In accordance with the basic principle of development plans, the state intervened in the agricultural sector in the first years of implementation of development plans. These interventions were supportive and guiding. Especially in agricultural policies, price support policies have been emphasized. From the 1960s to the 1980s, the import substitution method was effective in industrialization. Between these years, agricultural policies were created to increase production and productivity in agriculture. In the period from the 1980s to the present, neo-liberal policies have been effective in the formation and implementation of agricultural policies (Eştürk ve Ören, 2014: 195).

The main purpose of this study is to examine the policies implemented in the agricultural sector since the proclamation of the Republic of Türkiye, on the 100th anniversary of Türkiye. In this context, the study first briefly touched upon the agricultural policies implemented in the Ottoman Empire. In the next stage of the study, the agricultural policies implemented with the declaration of the republic were examined. The policies examined in

the Republic period are divided into two parts: pre-planned period and planned period. Agricultural policies implemented during the planned period were examined through development plans.

As a result, the agricultural sector is of great importance regardless of developed, underdeveloped and/or developing countries. In particular, providing people with the food products they need and providing raw materials to the industrial sector reveals the magnitude of this importance. Therefore, agriculture is an important sector that affects the economic development of countries. When the agricultural sector is evaluated from the perspective of Türkiye, Türkiye's geographical advantage is suitable for agricultural production. In this context, policy makers in Türkiye need to implement agricultural policies by taking this advantage into consideration. In this context, policies need to be implemented to increase the quality of agricultural products, ensure food safety and realize innovative activities by increasing the use of technology in agricultural production. Thus, the sustainability of this sector can be ensured. It is also expected to have a positive impact on economic development.